

H. NAGY PÉTER

Nemi identitás és öngyilkosság, avagy miért pont Lady Gaga?

James Lecesne: Trevor

Minden idők leghíresebb műkedvelői között előkelő helyet foglal el Albert Camus *Közöny* című regényének nyitánya. Így szól: „Ma halt meg anyám. Vagy talán tegnap, nem is tudom pontosan.” Kegyetlen ez a közöny. De legalább ennyire érdekes Franz Kafka *Az átváltozás* című novellájának sokat idézett és átírt kezdőmondata: „Amikor egy reggel Gregor Samsa nyugtalan álmából felébredt, szörnyű féreggé változva találta magát ágyában.”¹ Vivát metamorfózis. Aztán a technokultúra szempontjából William Gibson *Neurománc* című regényének nyitánya a referenciapont: „A kikötő felett úgy szürkéllett az ég, mint a televízió képernyője műsorszünet idején.” Ez már a cyberpunk, a valóság a médium felől írható le (a kettő felcserélhető). A populáris irodalomnál maradvá, kihagyhatatlan a listáról Rejtő Jenő *Pizskos Fred, a kapitány* című regényének nyitó párbeszéde: „– Uram! A késemért jöttem! – Hol hagyta? – Valami matrózban. [stb.] – Megvan a kés! – Hol? – A hátamban.” Jó alap ez a humorra.

Ezen a ponton pedig már arra a műre hivatkozhatunk, melyről a továbbiakban szó lesz, és amely így kezdődik: „A ház előtt feküdtem a fűvön, és egyértelműen egy kés állt ki a hátamból.” Ez sem rossz, ugye? Induljunk ki ebből. James Lecesne *Trevor* című kisregényének nyitójelenete egy performansz. A főhős a ház előtti gyepen olyan pozíciót vesz fel, mely azt sejteti (az utcafront felől nézve úgy látszik), hogy megölték. Ezzel eljátssza saját halálát, de – s ez a jelenet lényege – a szüleit ez hidegen hagyja. „Vicces, ha az ember halottnak tette magát, és csak hever ott, miközben a világ megy tovább nélküle” – állapítja meg Trevor, miközben a szülői közönnyel szembesül. Ez a jelenet remekül előkészíti a mű fő problémáját, amely első ránézésre a tizenéves fiatalok önértései kérdéseivel és önprezenciájával függ össze.

A második fejezetben ez a játéktér kiegészül egy fontos mozzanattal. Trevor találkozik Zac nevű barátjával, aki megkérdezi tőle, hogy be fog-e öltözni halloweenkor. Trevor azt válaszolja, hogy „talán Lady Gaga leszek”. Zac helyteleníti az ötletet, mire Trevor elmagyarázza neki, hogy Lady Gaga olyan sztár, aki új szabályokat állított fel arra vonatkozóan, hogy mi a normális. Trevor ezzel nem győzi meg barátját (pedig igaza van), aki azzal kontrázik rá, hogy válasszon valami „kevésbé buzisat”. Trevor erre elmagyarázza, hogy egyrészt Gaga nem „buzi”, másrészt követendő példát nyújt az identitásépítés szempontjából. Főhősünk ezzel a modellel azonosul, amikor kifejti, hogy neki is azt kell tennie, amit Gaga tett a céljai elérése érdekében. A tét itt már világos, arra megy ki a játék, „hogy saját

1 Az egyik legproduktívabb átírat Quim Monzó nevéhez fűződik (*Gregor* című novella), és egy megfordításra épül: „Amikor egy reggel a csótány kikelt a bábból, arra lett figyelmes, hogy kővér fiatalemberré változott.”

2 Vö. J. Jack HALBERSTAM, *Gaga Feminism. Sex, Gender, and the End of Normal*, Beacon Press, Boston, 2012. A kérdéskörhöz a teljes könyv ajánlható; a nemi identitáshoz különösen a *Gaga Sexualities: The End of Normal* és a *Gaga Relations: The End of Marriage* című fejezetek: 65–95, ill. 95–131.

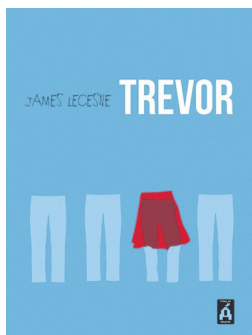
3 Peggy PHELAN, *Holtat játszani a kőben – avagy mikor nem rózsza a Rózsza?*, ford. KÉKESI KUN Árpád, Theatron, 1999/tavaszi, I. évf. 3. szám, 54.

magam lehessenek”. Mindez már ezen a ponton ellenállásba ütközik, Zac ugyanis a nemi identitás zavaraként értelmezi Trevor vonzódását a Gaga-féle szereprepertoárhoz. (Holott annak pont az lenne a lényege, hogy a szabályok újrendezésére készlet, kimozdítja a gender kategóriákhoz való hozzáférés instanciáit.²⁾

A kérdés exponálásának következő állomása egy tanóra, melyen a művészet hatékonyságáról folyik a beszélgetés. A tanár Picasso *Guernica* című képét hozza példaként, majd az osztályhoz fordul: „Tudtok más olyan példát, mikor egy művész a művével változtatni tudott a dolgokon?” (Picasso alkotása ugyanis – a háborús gépezet szokatlan ábrázolásán keresztül – ráirányította a figyelmet a spanyol polgárháborúra.) Trevor nem szól ugyan hozzá az elhangzottakhoz, de a gondolatairól értesülünk. „Majdnem feltettem a kezem, hogy megemlítssem Lady Gaga híres esetét, mikor teljes egészében húsból készült ruhát vett fel, hogy tiltakozzon, mert a melegeknek titkolniuk kell a szexuális orientációjukat a hadseregben, vagy gyalázatos módon kirakják őket onnan. De aztán meggondoltam magam. Nem akartam, hogy mindenki azt higgye, figyelem a melegekről szóló híreket.” Trevor meghátrálása itt szintén azzal függ össze, hogy a környezet elutasító lehet a melegekkel kapcsolatban. Másrészt a monológ folytatása – korrekt módon – arra is utal, hogy Gaga médiabalhéja többértelmű gesztus volt, az óvatosság ennek is betudható. Amikor viszont az óra hatására Trevor ismét egy performanszot készít elő, amely meghíúsul, művészi hajlamának felerősödését így magyarázza: „Lady Gagához hasonlóan az volt a tervem, hogy megváltoztatom a világot.”

Trevor identitását egy másik iskolai tevékenység is meghatározza: a színjátszó kör tagja lesz. Ez a mozzanat a környezet számára ugyancsak jelzésértékű. Sőt, olyan képzettársításról van szó, amely kétségtelenül a múltban gyökeredzik, azaz egyfajta kulturális örökség. Peggy Phelan *Holtat játszani a kőben* című tanulmányában így fogalmaz: „A színjátszást nagyon régóta kapcsolatba szokták hozni a férfi homoszexualitással, részben azért, mert a fősodorban lévő modern nyugati színjátszás *kettős* test létrehozásában érdekelt. A színészek azt tanítják, hogy azokat a gesztusokat kell reprodukálnia, amelyek valamely más testtől, az »alaktól« származnak, sőt »azonosak« vele. [...] Ha férfiak próbálnak egyszerre két testet láthatóvá tenni, akkor nőiesnek bélyegzik őket. Ez része annak a régóta tartó gyanakvásnak, hogy a férfi színészek homoszexuálisok.”³ Ez a sztereotípa vagy hamis előfeltevés szintén hozzájárul Trevor elszigetelődéséhez. (Lecesne – színházi emberként – valószínűleg mélységesen tisztában van ezzel az összefüggéssel, mindenesetre jól kamatoztatja a fordulat előkészítéséhez.)

Bár Trevor rendezőként kezd el foglalkozni Cole Porter *Anything Goes* című musicalével, ez a pozíciója a bemutatóra kibővül. Nem elég, hogy be kell ugrania a műsorba, de ezt mindjárt két szereplő helyett is meg kell tennie, azaz Trevor színészként is bemutatkozik – kettős szerepben. Ezzel a színészi játék fentebb említett funkciója nagyobb nyomatékot kap, Trevor megkettőződése többszörösen is működnek, mivel egyes jelenetekben egyszerre alakítja a két szerepet, s ily módon maga a duplikáció kerül a fókuszba. A darab és a szí-

nész-rendező Trevor éppen ezeknek a gördülékeny metamorfózisoknak köszönheti sikerét.

Aztán jön a töréspont. Trevor egyik „barátja” (az idézőjel itt indokolt), Pinky ekképpen reagál a főszereplő levelére: „Utálom, hogy ezt kell írnom, de buzi vagy, gyenge ember, és talán meg sem érdemled, hogy éljél.” Trevor kiborul, és egy „barátnőjéhez”, Katie-hez fordul lelki vigaszért, aki elmondja neki, hogy a fiúk szerint úgy megy, mint egy lány. A főhős elhatározza, hogy változtat valamin: „Egyenesen hazamentem, kidobtam a fekete kezeslábast, a flitteres pelerint és minden csillogó sminkcuccot. Kizárt, hogy valaha Lady Gagának öltözzek. Az életemnek ez a szakasza lezárult.” Az elhatározás azonban kevésnek bizonyul (a jelmez eltávolítása nem érinti a viselőjéről kialakult képet), az iskolában továbbra is sértegetik és gúnyolják Trevort: „A köcsögön kívül még a képembe vágta sok mindent: voltam karika, buzeráns, hercegnő, kislányka, Evelin, Marika.” A helyzet elmérgesedik, ezért Trevor elhatározza, hogy öngyilkos lesz.

A kisregény tizenharmadik fejezete Trevor búcsúlevele. Először biztosítja a szüleit, hogy nem az ő hibájuk a dolog, majd röviden végrendelkezik. Közben kimondja a történet egyik kulcsmondatát: „Más vagyok, és ezen a világon semmi sem változtathat.” Ezek után egy fontos Lady Gaga-dalra tereli a figyelmet: „És ha lehetséges, játsszátok le a Born This Wayt a temetésemem! Az elmond mindent. A második album címadó dala, a legkedvencebb kedvencem.” Ez a párhuzam valóban sokatmondó. Lady Gaga világlágere a toleranciáról szól, önmagunk vállalásáról és a másság tiszteletéről. A dalszöveg ide vonatkozó egyik részlete nyíltan fogalmaz: „Élvezd az életet és szeresd önmagad / Mert drága, ilyennek születted / Nem számít, hogy meleg, hetero vagy biszex / Leszbikus vagy transzvesztita élet”. Trevor búcsúlevele tehát joggal utal erre a számra, de a kisregény maga is felfogható úgy, mint a *Born This Way* kommentárja (vagy fordítva). A főhős világosan látja, hogy a Lady Gaga által megfogalmazottak rá is vonatkoztathatók, homofób környezete viszont nem ismeri el, diszkreditálja a másságot.

Végül a mű tartogat egy meglepetést záróeffektusként: „A kórházban tájékoztattak, nem lehet úgy öngyilkosságot elkövetni, hogy az ember túl sok aszpirint vesz be.” A sikertelen öngyilkossági kísérlet mögött viszont felsejlik egy lehetőség, Trevor megérti, hogy a problémáiról beszélnie kell valakivel, akiben megbízik. Majd két Lady Gaga koncertjeggyel érkezik Zac, az egyik „barát”, aki cserbenhagyta Trevort (a gesztus nyilván felfogható bocsánatkérésként), s ezzel a pozitív jelenettel zárul a kisregény. Az utolsó szó azonban azt sejteti, hogy még nincs vége a történetnek: „Oké, talán csak a jegyek miatt, de ott és akkor döntöttem. Hogy élni fogok. Legalább szombatig.” Ez a nyitott befejezés (szombat a koncert napja, de mi lesz azután?) jelzésértékű, amit felerősít Lecesne utószava. A szerző elmondja, hogy Trevor története hogyan keletkezett és milyen formában látott napvilágot a kisregény mellett (pl. 1994-ben a legjobb kisfilmnek járó Oscar-díjat is elnyerte a Peggy Rajski által rendezett változat). Az utószónak azonban ezen túlható, kábé olyan fontos üzenete van, mint a *Born This Way*nek (és az azonos nevű alapítványnak).

Mint láttuk, Trevor öngyilkossági kísérlete a nemi identitással függ össze a kisregényben, Lecesne pedig egy megdöbbentő adatra hivatkozik az utószóban: a serdülőkori öngyilkosságok egyharmada érint homoszexuális gyereket. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a Föld számos országában a homoszexualitás törvénytelennek számít, néhol börtönnel, testi fenyítéssel büntetik, és van, ahol kivégzés jár érte, akkor ez a probléma több mint égető. Lecesne és csapata létrehozta a Trevor-vonalat az USA-ban, amely egy 24 órás kríziskezelésre szolgáló öngyilkossági segélyvonal meleg tinédzserek számára. Évente 30 000 hívás fut be ide. Az ideológia tehát világos: „A fiatalok, mindannyian, a jövőhöz tartoznak, nélkülük nem lesz holnap. Ha csak egyetlen gyereket meggyőzünk róla, hogy érdemes élni az életét, azzal meggyőzzük magunkat, hogy a világot érdemes

4 James LECESNE, *Utószó* = Uő., *Trevor*, ford. MOLDOVA Júlia, Tilos az Á Könyvek (Pozsonyi Pagony Kft.), Budapest, 2014, 90. A szövegben a Trevor-projekt sok-sok – itt nem részletezendő – aspektusáról esik szó.

5 Mathieu DEFLEM, *The Sex of Lady Gaga* = Richard. J. GRAY II ed., *The Performance Identities of Lady Gaga: Critical Essays*, McFarland & Company, Inc., Publishers, Jefferson, North Carolina, and London, 2012, 22.

6 Uo., 28.

megmenteni.”⁴ Mindezek fényében a *Trevor* elfoglalhatja helyét a legaktuálisabb ifjúsági regények között. (Illetve már megtette; csak két évet késett a magyar fordítás; az illet azonnal be kell dobni a diskuszba – az idő igenis számít.)

Befejezésképpen tegyük fel a nyilvánvaló kérdést: miért éppen Lady Gaga ennek az ifjúsági regénynek a gyújtópontja? Nos, a művésznő (immár hivatalosan is popikon) eddigi tevékenysége azt mutatja, hogy Gaga nem csak érzékenyen reagál a fiatalokat érintő társadalmi jelenségekre, de szilárdnak vélt meggyőződéseinket – a popkultúra komplex és reflektált mozgósításával – esztétikai lebegésbe hozza. Ebben a szubverzív folyamatban különösen fontos a nemi identitás kezelésének kérdése. Mathieu Deflem *The Sex of Lady Gaga* című tanulmánya alaposan körüljárja ezt a problémát, amely valójában hat témakört jelent. 1, az L. G. munkáiban bemutatott szexualitás szociális és kulturális jelentései; 2, L. G. női előadóként érzékelhető szexisége; 3, L. G. biológiai neme; 4, L. G. szexuális orientációja; 5, L. G. gender világa és az azzal konfrontálódó szexizmus; 6, L. G. mint feminista ikon kulturális észlelése.⁵ Szempontunkból most természetesen az ötödik témakör érdemel nagyobb figyelmet a többinél.

Röviden a következőről van szó. Lady Gaga performatív világa úgy viszi színre a társadalmi nemek sokféleségét, hogy közben konfrontálódik a zenei iparban megszokott hierarchikus szexista stratégiákkal. A „férfias rock” és a „nőies pop” közti különbségek eliminálásával felnyitja a szerepek stabilizálhatatlan játékerét, melyben a társadalmi nemek konstrukcióként való leleplezése a szexuális orientáció szintén csak időlegesen rögzíthető változataival találkozik. Gaga felvesz, eljátszik minden olyan szerepet, amely egy másik felől nézve relatívként, de éppen ezért legitimként és a többivel egyenlőként állja meg a helyét. (Innen nézve a heteroszexualitás is olyan kategória, melynek számtalan változata van a szerint, hogy milyen irányba tolódik el egy tételezett – és nyilvánvalóan megkérdőjelezhető – normától.) Deflem így fogalmaz: „Lady Gaga saját meglátása szerint nőnemű művészként működve a pop és a rock világában már konfrontálódott a szexizmussal, különösen a szexuális témák liberális használata kapcsán, amely, állítja, sokkal többet vitatott és kritizált, mint az ugyanúgy szexuálisan explicit anyag, amit férfi performansz művészek készítenek.”⁶ Ily módon Lady Gaga nem csak a konvencionális, de a művészi szféra egyes szegmenseiben támogatott szexepilnek is hadat üzen.

A feltett kérdés tehát simán megválaszolható, de még késleltessük egy ellenpélda erejéig. Adam Rex *A Smek nap* című ifjúsági sci-fijében Jennifer Lopez a hivatkozási pont, de azon túl, hogy a főszereplő kedvence, nincs különösebb funkciója. J. Lo szerepeltetése a paratextusban, illetve emlegetése a kalandok során nem képez olyan jelölőláncot, amely befolyásolná a történethez való hozzáférésünket. Ezért J. Lo helyett bármelyik popsztár neve előfordulhatna a megfelelő szöveghelyeken. Ellenben a Gaga-féle magatartás azért referencia a *Trevor*ban, mert – a kisregény jelentésrétegeit kiegészítve – magába sűríti a homofóbia elleni elméleti és gyakorlati fellépés számos mozzanatát. Ébren tartja a figyelmünket, hogy ezen a téren sok még a teendő. Ebből a szempontból – a nemi identitás kontextusa felől olvasva – a Trevor-projekt és a gagaizmus egy töről fakad.